

Agnieszka Pędrak*

Język polskich zbiorowości emigracyjnych w Wielkiej Brytanii i Irlandii – procesy adaptacji i derywacji

Wstęp

Celem artykułu jest analiza procesów poszerzających zasób leksykalny języka polskich zbiorowości emigracyjnych w Wielkiej Brytanii i Irlandii. Omówione zostały procesy adaptacji gramatycznej (fleksyjnej i słowotwórczej) oraz derywacji. Analizie poddano czasowniki i rzeczowniki pochodzące z forów internetowych użytkowanych przez polskie społeczności na wyspach (www.mojawyspa.co.uk oraz www.gazeta.ie). Wypowiedzi zostały przytoczone zgodnie z ich oryginalnym zapisem ortograficznym, gramatycznym i interpunkcyjnym.

Badania języka polskich zbiorowości emigracyjnych na świecie prowadzone są od lat z rozmaitych perspektyw, między innymi językoznawczej, socjologiczno-kulturowej oraz glottodydaktycznej. Do najważniejszych publikacji poświęconych analizie języka oraz etniczności emigracji polskiej i Polonii w świecie należą: *Język polski w Stanach Zjednoczonych A.P.* (Doroszewski 1938), *Z badań nad językiem polskim środowisk emigracyjnych* (Szlifernsztejn 1981), *Język polski w świecie. Zbiór studiów* (Miodunka 1990), *Angielskie elementy leksykalne w języku polskich emigrantów w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie* (Morawski 1992), *Polonia w Europie* (Szydłowska-Cegłowa 1992), *Język zbiorowości polonijnych w krajach anglojęzycznych. Zagadnienia leksykalno-słowotwórcze* (Sękowska 1994), *Język polski poza granicami kraju* (Dubisz 1997), *Język – umysł – kultura* (Wierzbicka 1999), *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności* (Lipińska 2003), *Język emigracji polskiej w świecie. Bilans i perspektywy badawcze* (Sękowska 2010), *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna* (Grzymała-Moszczyńska, Kwiatkowska, Roszak 2010), *Polskość w Australii* (Lipińska 2013).

---

* aga90x@gmail.com, magister, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Wydział Nauk Humanistycznych, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa.

Polonia a emigracja

Zgodnie ze słownikiem języka polskiego PWN termin *Polonia* odnosi się do 'Polaków mieszkających na stałe za granicą', podczas gdy *emigracją* określa się 'wyjazd z ojczystego kraju do innego państwa w celu osiedlenia się tam', 'stały lub okresowy pobyt w innym państwie' oraz 'ogół emigrantów mieszkających w jakimś kraju'. W studiach nad Polsnią i emigracją spotyka się rozmaite kryteria, wedle których charakteryzuje się społeczność polską poza granicami kraju. Są to między innymi: czasowość, świadomość więzi z Polską, motyw/cel wyjazdu (e. zarobkowa, e. polityczna), rodzaj podejmowanej za granicą aktywności (praca/nauka), kierunek, intencje (e. dobrowolna, e. przymusowa), grupowość (e. grupowa, e. indywidualna) (Sękowska 2010: 26–27). W kontekście niniejszej pracy warto podkreślić czasowość i świadomość więzi z Polską. Pod względem czasowości społeczność polonijna to grupa, która zdecydowała się na stały bądź długoterminowy wyjazd za granicę; emigracja, z kolei, zazwyczaj ma charakter okresowy. Kryterium świadomości więzi z krajem rodzimym jest złożone i zależne od wielu czynników, między innymi długości pobytu za granicą, miejsca urodzenia, pokolenia polonijnego.

Precyzyjne i przejrzyste rozróżnienie generacji polonijnych proponują E. Lińska (2007: 355–363) i S. Dubisz (1983: 292–301), którzy wyróżniają następujące pokolenia: *pokolenie emigracyjne* – pierwsza generacja, czyli osoby urodzone z Polsce, które wyjechały za granicę; *pierwsze pokolenie polonijne* – druga generacja, czyli dzieci osób należących do pokolenia emigracyjnego (zarówno urodzone w Polsce, jak i w kraju przyjmującym); *drugie pokolenie polonijne* – trzecia generacja, czyli wnuki pokolenia emigracyjnego. Należy podkreślić wyjątkowy charakter pierwszej generacji, która stanowi łącznik z ojczyzną pod względem języka, kultury i światopoglądu – ta generacja wykształciła je jeszcze w Polsce (Dubisz 1983: 295). Emigranci (osoby należące do pierwszej generacji) są zazwyczaj jednojęzyczni (monolingwalni) – ich pierwszym (ojczystym) językiem jest język polski w postaci (biegłość językowa, ewentualne cechy regionalne itp.), w jakiej nauczyły się go w Polsce. Język kraju osiedlenia jest natomiast językiem drugim, nauczonym wtórnie, opanowanym najczęściej na poziomie potrzebnym do sprawnego funkcjonowania w pracy i lokalnym otoczeniu (zdolności komunikacyjne, brak umiejętności wyrażania się na tematy abstrakcyjne i duchowe). Przedstawiciele drugiej generacji mają możliwość osiągnięcia pełnej dwujęzyczności (lub wielojęzyczności) i dwukulturowości (lub wielokulturowości) w związku z faktem, że od lat najmłodszych przyswajają język i kulturę kraju zamieszkania, a także polszczyznę i polską kulturę w wersji, w jakiej funkcjonują w ich domach i wśród członków otaczającej ich społeczności polonijnej. Generacja trzecia zazwyczaj zna język kraju zamieszkania w lepszym stopniu niż język polski (Sękowska 2010: 26–27). Trzeba jednak pamiętać, że dwujęzyczność i dwukulturowość mogą przybierać różny poziom nawet w obrębie przedstawicieli jednej generacji.

Forum internetowe jako miejsce spotkań Polaków za granicą

Emigracja skutkuje zmianą warunków życia jednostki, zmusza do funkcjonowania w zupełnie nowej roli ze względu na obcą rzeczywistość społeczno-kulturową, jaka otacza osoby mieszkające za granicą. Na życie emigranta, zwłaszcza w pierwszych miesiącach po przyjeździe do kraju osiedlenia, znaczący wpływ ma społeczność emigracyjna czy polonijna, która mieszka w danym państwie. Pełni ona funkcję doradczą, wprowadza nowych członków zbiorowości emigracyjnej w życie w obcym środowisku, tłumaczy i przedstawia różne aspekty życia w kraju przyjmującym. Jeśli zatem w kraju pobytu, a przede wszystkim w lokalnym otoczeniu emigranta, funkcjonuje dobrze rozwinięta sieć migracyjna (działają polskie organizacje, stowarzyszenia, szkoły weekendowe), to właśnie tam ma on możliwość nawiązania nowych znajomości z rodakami oraz uzyskania szczegółowych informacji na temat życia codziennego w danym miejscu. Informacje dostępne są również za pośrednictwem polskiej prasy i mediów, działających w obu krajach.

Kolejnym miejscem, w którym emigranci szukają informacji, są fora internetowe – szczególnie te przeznaczone dla emigrantów zamieszkujących dany kraj. Internet, jako narzędzie, pozwala stworzyć wirtualną przestrzeń, będącą „przedłużeniem” przestrzeni społecznej, w której możliwa jest komunikacja i interakcje społeczne, mające jednak inny wymiar niż w rzeczywistości poza siecią (Szpunar 2008: 31). Fora internetowe stanowią więc wirtualne miejsce spotkań Polaków żyjących na wyspach, służące zarówno wymianie informacji, jak i nawiązaniu relacji z innymi członkami społeczności emigracyjnej żyjącej w danym kraju. Forum internetowe jest miejscem otwartym dla każdego, kto chciałby włączyć się w dyskusję, niezależnie od czasu czy miejsca zamieszkania. Dialog z innymi Polakami na emigracji rozwija poczucie przynależności do tej samej społeczności emigracyjnej. Komunikację za pośrednictwem forów internetowych cechuje jednak brak bezpośredniego kontaktu nadawcy z odbiorcą, przez co uczestnicy rozmowy pozostają anonimowi lub udzielają na swój temat informacji, które nie są przez nikogo weryfikowane. Anonimowość wpływa pozytywnie na chęć podejmowania dyskusji na forach, wyzwala otwartość na innych ludzi, sprzyja dzieleniu się wiedzą i zadawaniu pytań. Brak danych na temat wieku czy wykształcenia rozmówców uniemożliwia jednak tworzenie relacji podczas procesu komunikacji. Dyskusja internetowa sprowadza się w dużej mierze do komunikacji werbalnej, a informacje niewerbalne, jak emocje, ogranicza się do używania emotikonów czy innych graficznych odpowiedników. Całkowicie pominięte zostają mimika, gesty czy ton wypowiedzi, przez co komunikaty bywają odczytane niezgodnie z intencją nadawcy. Język polski, jakiego używa się na forach, ujawnia efekty pośpiechu i niedbałości rozmówców – częstokroć brakuje polskich znaków czy interpunkcji. Tym, co jednak jest specyficzne

i cechuje język współczesnej emigracji żyjącej w Wielkiej Brytanii i Irlandii, są cytaty i zapożyczenia z języka angielskiego, które podlegają rozmaitym procesom językowym, takim jak adaptacja i derywacja, opisane w dalszej części artykułu.

Język polskich społeczności emigracyjnych

Terminologia w zakresie nazywania języka polskich środowisk emigracyjnych nie jest jednakowa. W pracy *Język polski w Stanach Zjednoczonych A.P.* (Doroszewski 1938) autor używa terminów *język amerykańsko-polski* i *gwara polsko-amerykańska*. Uwzględnienie aspektu geograficzno-państwowego w opisie języka emigrantów podkreśla różnorodność terytorialną języka polonijnego oraz samych zbiorowości polonijnych. Nie istnieje bowiem jedna Polonia ani jeden język polonijny, którym posługują się Polacy za granicą. Zróżnicowanie grupowości i dialektów polonijnych zależy od kraju osiedlenia emigrantów, a także od języka, który wchodzi w interakcje z polszczyzną – w badaniach polonijnych wyróżnia się między innymi: *język angielsko-polski* (Polonia w Wielkiej Brytanii i Republice Irlandii), *język amerykańsko-polski* (Polonia w Ameryce), *język australijsko-polski* (Polonia w Australii), *język kanadyjsko-polski* (Polonia w Kanadzie). S. Dubisz stosuje określenie *dialekt polonijny*, które rozumiane jest przez niego jako suma idiolektów nacechowanych wpływami języka obcego (Dubisz, Sękowska 1992). W. Miodunka skłania się ku stosowaniu terminu *język polonijny*, podkreślając jednocześnie jego związek z językiem polskim. Wyróżnia on także odmiany kontaktowe, czyli powstałe wskutek kontaktu z innym językiem, *dialekty*, np. *polskoamerykański*, *polskoniemiecki* etc. (Miodunka 1990). W Internecie i mediach popularność zyskał natomiast termin *Ponglish* utworzony od wyrazów *Polish* i *English*. Przedstawiciele najnowszej fali emigracyjnej nazywają twórczenie wypowiedzi w owym języku *ponglishowaniem*.

Otoczenie językiem i kulturą kraju osiedlenia znacząco wpływa na sięganie po wyrazy obce podczas tworzenia wypowiedzi w języku polskim. W taki sposób rodzi się sytuacja kontaktu językowego – kiedy to dwa systemy językowe pozostają w stałym kontakcie, który prowadzi do interferencji i zapożyczeń. Wpływ języka obcego na mowę emigrantów jest jednak problemem złożonym, zależnym od zjawisk językowych, kulturowych oraz w dużej mierze psychologicznych (zależnych od samego mówiącego). Do przyczyn wewnątrzjęzykowych procesu zapożyczania zalicza się: a) sytuacje niskiej częstotliwości wyrazów, kiedy to polskie wyrazy rzadko występujące w języku mówionym i pisanym ulegają zapomnieniu lub bywają pomijane, co prowadzi do zastępowania ich anglojęzycznymi odpowiednikami; b) sytuacje utraty siły ekspresywnej przez leksemy nacechowane emocjonalnie, przez co użytkownicy języka szukają ekspresyjnych wyrażań synonimicznych w języku obcym (Mańczak-Wohlfeld 1995: 18 za: Weinreich 1970: 57–61). Zewnątrzjęzykowe przyczyny zapożyczania to przede wszystkim potrzeba

nazwania nowych desygnatów, które nie są określone przez polszczyznę, realiów i zjawisk nieznanymi wcześniej emigrantowi oraz chęć wyrażenia własnego nastawienia do omawianych przez nadawcę zjawisk nowego otoczenia kulturowego bądź też przekazania ich specyficznego charakteru (polskie odpowiedniki nie oddają niuansów znaczeniowych, emocji mówiącego), np. używanie oryginalnych nazw świąt, imprez towarzyskich, zwyczajów (Mańczak-Wohlfeld 1995: 18 za: Weinreich 1970: 57–61). Obecnie, gdy język angielski stał się językiem globalnym, biznesowym i jednym z najczęściej nauczanych języków obcych na świecie, może on być w ocenie emigranta językiem o większym prestiżu społecznym (Mańczak-Wohlfeld 1995: 83). Używanie anglicyzmów ujawniałoby wówczas chęć wykazania integracji z anglojęzyczną kulturą otaczającą emigranta. Niebagatelny wpływ na przyczyny zapożyczania z języka angielskiego ma również członkostwo Polski w Unii Europejskiej, kultura masowa i media (Ożóg 2006: 7).

Początkowym efektem kontaktu między dwoma językami jest proces cytowania, wskutek którego wyrazy (także wyrażenia i całe zdania) pochodzące z języka A są wprowadzane do tekstu tworzonego w języku B. Konsekwencją zapożyczania jest używanie elementów językowo obcych wymiennie z polskimi odpowiednikami. W następnych fazach kontaktu dwóch języków może dojść do procesów polonizacji, a więc adaptacji leksemów obcych, lub zaprzestania używania polskiego leksemu na korzyść angielskiego. Intensyfikacja procesu zapożyczania jest także powodem kalkowania, czyli przenikania do języka zapożyczającego typowych struktur wyrazowych, jakie występują w języku zapożyczanym. Ta warstwa słownictwa polonijnego jest znacznie mniej liczna niż omawiane w artykule efekty adaptacji i derywacji, stanowi jednak przykład interferencji języków pozostających w kontakcie nie tylko w sferze leksykalnej, ale także na poziomie składni, semantyki i frazeologii.

Język polskich społeczności emigracyjnych (język polonijny) składa się zatem z trzech warstw: a) elementy języka polskiego, b) elementy języka obcego, c) elementy mieszane, wyróżniające się swoistością zarówno na tle języka polskiego, jak i języka angielskiego, a więc obu systemów, gdzie mają swoje korzenie (Sękowska 1991: 48).

Adaptacja gramatyczna leksemów anglojęzycznych

Adaptacja jest procesem wynikającym z kontaktu dwóch systemów językowych i dokonuje się na podłożu fonetycznym, fleksyjnym i słowotwórczym. Mechanizmy adaptacyjne polegają na polonizacji wyrazów (bądź wyrażen) anglojęzycznych poprzez dodanie im odpowiednich formantów. Powstałe w ten sposób wyrazy polonijne swobodnie funkcjonują w polskich i polonijnych strukturach zdaniowych, a więc mogą być poddane koniugacji i deklinacji. Można wyróżnić dwa rodzaje adaptacji: fonetyczną oraz gramatyczną, fleksyjną i słowotwórczą (Sękowska 2010: 50).

Mechanizmy adaptacji fleksyjnej zauważyć można zwłaszcza przy analizie zapożyczeń występujących w kontekstach składniowych. Procesy te są różnie opisywane, a niejednoznaczności pojawiają się najczęściej przy różnieniu mechanizmów adaptacyjnych i efektów derywacji, ponieważ niektóre leksemy angielskie zyskują w procesie adaptacji formanty, które w polskim systemie gramatycznym stanowią formalne wykładniki derywacji (Sękowska 2010: 50–56). Adaptacja fleksyjna polega na substytucji obcego morfemu rodzimym bądź dodaniu polskiego formantu do podstawy, którą zazwyczaj stanowi cały angielski wyraz (zapisany zgodnie z angielską ortografią lub o spolszczonym na podstawie wymowy zapisie). Jeżeli w wyniku takiego działania otrzymany leksem nie zmienił kategorii części mowy ani znaczenia w stosunku do podstawy, to mamy do czynienia z adaptacją, jeśli zmienił – z derywacją.

1. Rzeczowniki i wyrazy złożone

Adaptacja fleksyjna rzeczowników angielskich opiera się na nadaniu wyrazom obcym rodzaju gramatycznego, zgodnego zazwyczaj z rodzajem gramatycznym ich polskich odpowiedników. Zakończenie wyrazu angielskiego spółgłoskowym wygłosem ułatwia przybieranie końcówek deklinacyjnych. Adaptacja niektórych wyrazów odbywa się bez sufiksacji – nie zyskują one dodatkowo polskich formantów w mianowniku liczby pojedynczej, zachowując oryginalną angielską pisownię lub zapis spolonizowany (fonetyczny). Nadanie im odpowiedniego rodzaju gramatycznego pozwala na zaklasyfikowanie do polskich kategorii fleksyjnych i dodanie zgodnych z rodzajem gramatycznym końcówek fleksyjnych w przypadkach zależnych. Dzięki mechanizmom adaptacji fleksyjnej wyrazy te przystosowywane są do funkcjonowania w strukturach składniowych języka polskiego (Sękowska 1991: 49), jak widać w poniższych przykładach: polon. *brejk*, ang. *break* `przerwa': „idziesz na *brejka*”<sup>1</sup> (G); ang. *design* `wystrój': „ale tu jest fajny *dizajn*” (MW); ang. *flat* `mieszkanie': „mieszkamy w małym *flacie*” (MW); polon. *bir*, ang. *beer* `piwo': „idzie właśnie z kumplami na *bira*” (MW).

Adaptacja fleksyjna rzeczowników angielskich odbywa się również poprzez substytucję angielskich części wyrazu rodzimymi przyrostkami i dodanie polskich końcówek fleksyjnych, które nie wpływają na zmianę kategorii części mowy ani znaczenia (Sękowska 2010: 50–51):

- a) wyrazy zakończone na *-tion*, *-ation*, *-sion* zyskują polski formant *-acja* (*-cja*), *-asja* (*-sja*), *-azja* (*-zja*): polon. *kwotacja*, ang. *quotation* `wycena': „*kwotacja* bankowa jest prosta jak kalkulatory on-line” (MW);

¹ Wszystkie wypowiedzi pochodzące z forów internetowych na portalach *mojawyspa.co.uk* (skrót MW; dostęp: 21 IX 2013) oraz *gazeta.ie* (skrót G; dostęp: 21 IX 2013) zostały zacytowane z zachowaniem oryginalnej pisowni (błędy interpunkcyjne, gramatyczne, ortograficzne, brak polskich znaków itd.).

- b) zastąpienie angielskiej cząstki *-ist* rodzimą *-ista/-ysta* oraz odpowiednikami żeńskimi *-istka/-ystka*: polon. *motorzysta* (ang. *motorist* 'motocyklista'): „jakies 4lata temu – na rondzie *motorzysta* wjechał nam w tylek” (MW); polon. *cyklista, cyklistka* (ang. *cyclist* 'rowerzysta/rowerzystka'): „a tu nagle wymija mnie *cyklista* a dokładnie *cyklistka*” (MW); polon. *terapeuta* (ang. *therapist* 'terapeuta'): „zawodowy *terapeuta* – zamiast *terapeuta* (*occupational therapist*)” (MW);
- c) substytucja końcowego elementu *-er* polskim formantem *-arz*, który w języku polskim służy do tworzenia nazw wykonawców czynności: polon. *plastrarz* (ang. *plasterer* 'tynkarz, gipsiarz'): „rzuciło mi się w oczy ogłoszenie o pracę dla *plastrarza*” (MW);
- d) polonizacja przez dodanie w zakończeniu polskiej cząstki *-ka*: polon. *dotka* (ang. *dot* 'kropka'): „moja corka (11 lat) podając stronkę internetową bratu: www.DOTKA.pl” (MW); polon. *babysitterka* (ang. *babysitter* 'opiekunka do dzieci'): „Tak czy siak *babysitterka* u mnie odpada” (MW).

Złożenia i zestawienia charakteryzują się większymi zmianami strukturalnymi w porównaniu z adaptowanymi wyrazami prostymi – polonizacja nie polega bowiem jedynie na obdarzeniu anglicyzmów możliwością odmiany fleksyjnej, ale na zmianach strukturalnych wyrazów złożonych. Odmianie fleksyjnej podlega zazwyczaj ostatni człon, jak w poniższych przykładach: polon. *plejgrand* (ang. *playground*) 'plac zabaw': „Bawiles sie na *plejgrandzie*?” (MW); polon. *owertajmy* (ang. *overtime* 'nadgodziny'), polon. *holidej/holidaj* (ang. *holiday* 'urlop, wakacje'): „Zasejwujemy sobie many z *owertajmów* i gołniemy na *holidaja*” (MW); polon. *landlord* (ang. *landlord* 'właściciel lokalu'): „A co *Landlorda* interesowało co Ty robisz u siebie w domu” (MW); polon. *lanczboks* (ang. *lunch box* 'pojemnik na drugie śniadanie'): „gdzie masz *lanczboksa*?” (MW).

W angielskich zestawieniach polonizowanych na zasadzie elipsy następuje zanik członu określanego, natomiast człon określający zyskuje cechy odmiany fleksyjnej. Analiza polonijnych leksemów powstałych na skutek zabiegu elipsy jest w badaniach nad językiem emigracji niejednakowo opisywana – skrócone angielskie kompozycje zaliczane bywają w poczet efektów procesów słowotwórczych, a nie adaptacyjnych. Po zapoznaniu się z tym problemem w literaturze analizującej język polonijny, jestem skłonna uznać je za wynik procesu adaptacji polonijnej, ponieważ, jak podkreśla Sękowska (1991: 49; 2010: 51), spolonizowane leksemy, w porównaniu do pełnych angielskich form, nie otrzymały w wyniku owego procesu nowego znaczenia. Oto przykłady: polon. *off/of* (ang. *day off* 'dzień wolny od pracy'): „jutro mam *ofa* więc pojde na szoping” (MW); polon. *liwing/liwing* (ang. *living room* 'salon'): „kilka książek też mam w *liwingu*” (MW); „w sypialni łóżko i szafa, w drugiej łóżko i komoda, no i w *liwingu* kanapa i dwa fotele” (MW).

Wśród wypowiedzi użytkowników forów emigracyjnych znalazło się także jedno zestawienie, w którym odmienione zostały oba człony: polon. *Bank holidaj* (ang. *Bank Holiday* 'dzień ustawowo wolny od pracy'): „»mamy banka holideja« – szwagierka przez telefon do matki” (MW).

Złożenia redundantne (tautologiczne) składają się z wyrazu polskiego oraz angielskiego złożenia spełniającego funkcję członu określającego. Istotą tego typu połączeń wyrazowych jest nadmiar tych samych informacji – znaczenie wyrazu polskiego pokrywa się ze znaczeniem jednego z angielskich wyrazów w zestawieniu (Sękowski 1994: 73): polon. *szkoła secoundary school* (ang. *secondary school* 'szkoła średnia'): „Obecnie bardzo chciałbym dostać się do *szkoły secoundary school*” (MW).

2. Czasowniki

Adaptowane leksemy angielskie zyskują w bezokoliczniku polskie zakończenia *-ować, -nąć, -ać, -ić*. Część polonizowanych czasowników przechodzi następnie proces derywacji, w którym otrzymuje prefiksy *i/lub* interfiksy:

- a) czasowniki zakończone na *-ować*: polon. *filować* (ang. *to fill* 'wypełniać'): „spróbuj najpierw pomalować te pęknięcia białą farbą i wtedy ocenisz czy trzeba będzie to *filować* czy nie [...]” (MW); polon. *bukować* (ang. *to book* 'rezerwować'): „a na jakiej stronie najlepiej *bukować* bilet na euro-tunel do i z Polski” (MW); polon. *drinkować* (ang. *to drink* 'pić'): „Krzęśła, to podstawa, bo lepiej się *drinkuje* i gada na siedząco” (MW); polon. *plastrować* (ang. *to plaster* 'tynkować'): „jak najprościej usunąć tapety (jakieś detergenty ułatwiają to) żeby nie trzeba było po tym *plastrować*” (MW); polon. *poliszować* (ang. *to polish* 'polerować'): „czy mogłbyś włożyć je do maszyny jeszcze raz bo ciężko się *poliszuje*” (MW); polon. *orderować* (ang. *to order* 'zamawiać'): „*orderować* – zamawiać coś” (MW); polon. *konfjuzować* (ang. *to confuse* 'zdezorientować'): „to zes mnie teraz *konfjuznol* tym tekstem” (MW);
- b) czasowniki zakończone na *-nąć*: polon. *looknąć* (ang. *to look* 'patrzeć, spoglądać'): „polskiego kuriera trzeba wziąć i *luknąć*” (MW); polon. *kolnąć* (ang. *to call* 'dzwonić'): „Przedtem jeszcze *kolnie* do swojego kazyna” (MW); polon. *passnąć* (ang. *to pass* 'podawać'): „Jako »ponglis« dla »podac« pewnie szybciej bym się zdecydował na np; »*passnij* mi«” (MW); polon. *tejknąć* (ang. *to take* 'wziąć'), polon. *baf* (ang. *bath* 'kąpiel'): „*tejknę bafa* – wezmę kąpiel” (MW); polon. *dżampnąć* (ang. *to jump* 'skakać'): „*dżampnij* do szopa” (MW);
- c) czasowniki zakończone na *-ać*: polon. *spendzać* (ang. *to spend* 'wydawać'): „ciociu, ile *spendzilas* na te spodnie?” (MW);
- d) czasowniki zakończone na *-ić*: polon. *stimić* (ang. *to swim* 'pływać'): „Mamo ...ten basen jest crap ... ja w nim »*stimić*« nie mogę” (MW).

Adaptacja słowotwórcza i neologizmy indukowane

W wyniku adaptacji słowotwórczej powstają repliki słowotwórcze (kalki leksykalne), których znaczenie zgodne jest ze znaczeniem leksemu angielskiego, natomiast budowa morfologiczna pozostaje zgodna z regułami polszczyzny. W. Morawski nazywa jednostki tej grupy hybrydami (Morawski 1992). E. Sękowska wyróżnia tę klasę jako efekt adaptacji słowotwórczej i dzieli jej jednostki na kalki całkowite (jednowyrazowe i wielowyrazowe) i częściowe (Sękowska 1991: 51–52). Według tego rozróżnienia poniższy przykład kalkowania z forum stanowi replikę całkowitą, jednowyrazową: polon. *apartamentowiec* 'blok mieszkalny' (ang. *apartment building*, *apartment house* 'blok mieszkalny'): „Przed przeprowadzką mieszkaliśmy w kompleksie *apartamentowców*” (MW).

Niejednoznaczności pojawiają się często podczas odróżniania replik słowotwórczych od neologizmów indukowanych – jednostek o dużym podobieństwie strukturalnym, tworzonych również z materiału polskiego na wzór angielskich słów. Kalka słowotwórcza naśladuje zarówno formę, jak i znaczenie wyrazu, natomiast neologizm indukowany jest bardziej skomplikowany pod względem relacji budowy i znaczenia z leksemem angielskim – analogia z wyrazem obcym nie opiera się tu na „czystym” naśladownictwie formalnym i znaczeniowym (Sękowska 1994: 98). Przyjmuje się, że neologizmy indukowane tworzą grupę wyrazów powstałych z potrzeby nazwania w języku polskim/polonijnym nieznanego dotąd rzeczywistości. Powstają w wyniku impulsu w języku-źródle, ale ich znaczenie i forma nie stanowią dokładnego odwzorowania jednostki obcej (Sękowska 1994: 98). E. Sękowska umieszcza je przy opisie formacji polonijnych (1991: 57). Oto jedyny przykład tego typu kreatywności językowej, jaki znalazłam wśród przebadanego materiału leksykalnego: polon. *tarasowiec* 'budynek tworzący ciąg domów szeregowych' (ang. *terraced house* 'dom szeregowy'): „wybraliśmy domek w *tarasowcu* (3 bedroom terraced house)” (MW).

Derywacja

Poszerzanie zasobu leksykalnego języka Polonii odbywa się nie tylko w procesie polonizacji angielskich wyrazów, ale także poprzez derywację słowotwórczą, która polega na przyłączeniu do podstawy słowotwórczej odpowiednich afiksów przyporządkowujących nowe wyrazy do kategorii części mowy. Funkcję członu motywującego pełnią tutaj jednostki języka angielskiego bądź polonijnego, włączone wcześniej do systemu polonijnego na skutek procesu adaptacji (Sękowska 1991: 50). Istotą derywacji jest fakt, że nowo powstałe jednostki wykazują różnice znaczeniowe lub formalne (zmiana kategorii gramatycznej) w stosunku do wyrazu wyjściowego. Powstałe formy stanowią warstwę skonstruowaną wobec języka polskiego oraz języka angielskiego.

1. Rzeczowniki

- a) nazwy męskich wykonawców czynności tworzone przez sufiksy *-arz, -ista/-ysta, -nik* (derywaty tej grupy pochodzą od nazw czynności lub – rzadziej – miejsca jej wykonywania): polon. *busiarz* 'kierowca autobusu' (ang. *bus* 'autobus'): „od poniedziałku rano omijałbym to miejsce bo wielu *busiarzy* jeździ tamtędy z Włoch” (MW); polon. *plastrarz* 'tynkarz' (polon. *plastrować*, ang. *to plaster* 'tynkować'): „angielski tynkarz (*plastrarz*) nie jest chydraulikiem ani elektrykiem więc kiedy tynkuje pomieszczenie nie spodziewajcie się że zdejmie grzejnik albo odkreci trochę gniazdko żeby zatynkować za nimi” (MW);
- b) nazwy nosicieli cech tworzone przez formanty *-owiec, -ek, -ówka, -arz, -acz*: polon. *funtówka* (ang. *funt* 'funt'): „albo wydaje w 1 *funtówkach* (lub mniejszych jak mam czas) następnym razem taki delikwent znajdzie parę drobnych w kieszeni” (MW); polon. *eurówka* (ang. *euro* 'euro'): „tym bardziej że w aldim koszyki są na 2 *eurówki*” (MW); polon. *centówka* (ang. *cent* 'cent'): „Gdzie Ty Sniper widzisz te *centówki*?” (MW); polon. *sejfiarz* 'ten, który sejwuje' (polon. *sejwować*, ang. *to save* 'oszczędzać'): „*sejfiarz* – spotkaliscie się z tym określeniem? podobno to taki co wci na pizze z tesco za 70c i zupki chinskie a po ulicy chodzi z pochylona głowa i zbiera wszystkie jedno-centówki” (MW);
- c) kategoria nazw osobowych żeńskich (język polonijny stosuje przeniesioną z polszczyzny zasadę uzyskiwania nazw żeńskich przez dodanie części *-ka* do nazwy w rodzaju męskim): polon. *managerka* 'pani manager, kierowniczka' (ang. *manager* 'kierownik'): „*Managerka* ukradła mi napiwek” (MW); polon. *superwajzorka* 'kobieta nadzorca, nadzorczyni' (polon. *superwajzor*, ang. *supervisor* 'nadzorca, przełożony'): „Na drugi dzień rano menadzerki nie było była *superwajzorka* która powiedziała mi o zawieszeniu mnie w pracy” (MW); polon. *krejzolka* 'kobieta zwariowana, szalona' (polon. *krejzol* 'wariat, szalenciec', ang. *crazy* 'zwariowany, szalony'): „ale ona to *krejzolka* jest” (MW);
- d) nazwy czynności powstałe przez przyłączenie formantu *-owanie*: polon. *enterprajzowanie* 'podejmowanie przedsięwzięcia' (ang. *enterprise* 'przedsięwzięcie'): „a ty Andy, mi tu *enterprajzowania* nie charduj” (MW); polon. *plastrowanie* 'tynkowanie' (polon. *plastrować* 'tynkować', ang. *to plaster* 'tynkować'): „Szukam osoby która przeszkoliła by mnie przy *plastrowaniu*” (MW); polon. *keszowanie* (polon. *kesz* 'gotówka', ang. *to cash* 'podejmować gotówkę'): „po okresie 5 dni otrzymać powinnaś kopię czeku z informacją banku że czek jest bez pokrycia i wydłuża się jego *keszowanie* o następną liść dni” (MW);

- e) nazwy miejsc utworzone przez dodanie cząstki *-ownia* lub *-arnia*: polon. *chipownia* 'smażalnia' (ang. *fish and chips* 'smażona ryba z frytkami, smażalnia ryb'): „*czipsownia* – chips and fish lub inny przybytek z frytkami” (MW); polon. *łozkarnia* 'myjnia samochodowa' (ang. *car wash* 'myjnia samochodowa'): „*łozkarnia* – myjnia samochodowa” (MW);
- f) nazwy narzędzi, urządzeń: polon. *frajernica* 'frytkownica' (ang. *to fry* 'smażyć'): „*frajernica* – frytkownica” (G);
- g) augumentativum, deminutivum i nazwy nacechowane ekspresywnie: polon. *ponik* 'kucyk' (ang. *pony* 'kucyk'): „A moja córka ma »ponika«. To taki mały konik... jak pony... w sumie *ponik*” (MW); polon. *bejbik* 'niemowlaczek' (ang. *baby* 'niemowlę'): „kociefraszki kupisz fotelik i będziesz z *bejbikiem* śmigala” (MW); polon. *horsik* 'konik' (ang. *horse* 'koń'): „dla niej normalne jest że na konia mówi *horsik*” (MW); polon. *flacik* 'mieszkanko' (ang. *flat* 'mieszkanie'): „może być 1-2 bedrooms house lub fajny *flacik*” (MW); polon. *pokietka* 'kieszonka' (ang. *pocket* 'kieszka'), polon. *kornelik* 'kącik' (ang. *corner* 'kąć, róg'): „Zobacz moje *pokietki* ile mam sandu w *kornelikach*” (MW); polon. *funciak* 'funt' (ang. *funt* 'funt'): „100 *funciaków* kary za śmieci w ogrodzie” (MW).

2. Czasowniki

W procesie derywacji cząstka *-ować* wpływa na zmianę kategorii części mowy z rzeczownika na czasownik. Formant ten występuje bardzo często w procesie adaptacji wyrazów obcych, jednak należy odróżnić jego funkcję fleksyjną i słowotwórczą. Oto przykład derywacji: polon. *tejstować* 'wyrzucać odpady' (ang. *waste* 'odpady, śmieci'): „*tejstować* – wyrzucać odpady” (G).

W wyniku derywacji podstawa słowotwórcza (tu wyraz polonijny lub leksem angielski) zyskuje również prefiks. Mechanizm prefiksacji nie służy zatem zmianie przynależności kategoryjnej, ale nadaniu czasownikowi aspektu, który precyzuje jego znaczenie. Wśród badanego słownictwa zanotowałam następujące formacje z przedrostkami *za-*, *wy-*, *przy-*, *s-*: polon. *wysktłżić* 'wycisnąć' (ang. *to squeeze* 'ściśkać'): „moj syn gdy miał trzy lata podając mi klej zapytał czy pomoże mu go *wysktłżić*” (MW); polon. *przespelować* 'przeliterować' (polon. *spelować* 'literować', ang. *to spell* 'literować'): „4-letnie dzieci uczą się pisać całe wyrazy, a w dorosłym życiu nie potrafią *przespelować* czy napisać prostych wyrazów” (MW); polon. *wyklinować* 'wyczyścić' (polon. *klinować* 'czyścić', ang. *to clean* 'czyścić'): „*Wyklinuje* plejs i może już wracać sablęjem do domu” (MW); polon. *przyfixować* 'przymocować' (ang. *to fix* 'mocować'): „Moja córka do mnie: *Możesz mi to przyfixować*” (MW); polon. *zatejtać* 'zaczekać' (ang. *to wait* 'czekać'): „Jaki sens ma »*zatejtaj*« skoro dobre polskie »*poczeka*« jest tej samej długości?” (MW); polon. *zasejwować* (polon. *sejwować* 'oszczędzać', ang. *to save* 'oszczędzać'): „*zasejwujemy* sobie many z owertajmów” (MW).

W rozmowach emigrantów znalazł się również derywat postfiksalnie-paradygmataczny, a więc taki, do którego dołączony został postfiks *się*: polon. *brejko-wać się* 'zrobić sobie przerwę' (ang. *break* 'przerwa'): „Brejknij się” (G).

Zakończenie i wnioski

Polszczyzna Polaków za granicą pozostaje w stałym kontakcie z językiem kraju otoczenia, co jest głównym powodem przenikania wyrazów obcych do wypowiedzi w języku polskim. Przyczyny zapożyczania wynikają zarówno z powodów wewnątrz-, jak i zewnątrzjęzykowych. Pierwszym etapem zapożyczania jest cytowanie, czyli wprowadzanie obcojęzycznych wyrazów do wypowiedzi zbudowanej w języku polskim. Cytowane wyrazy angielskie podlegają następnie procesom adaptacji fleksyjnej i słowotwórczej, a stworzone w ten sposób jednostki nierzadko stanowią podstawę procesu derywacji. W artykule zaprezentowane zostały rzeczowniki oraz czasowniki, ponieważ to właśnie one najczęściej podlegają omówionym procesom adaptacyjnym i derywacyjnym w języku Polaków za granicą. Adaptacja fleksyjna rzeczowników angielskich odbywa się przez substytucję angielskich części wyrazu rodzimymi przyrostkami (*-acja, -ista/-ysta, -arz, -ka*), dzięki którym wyrazy te mogą dopasować się do polskich wzorów odmiany (deklinacji) i funkcjonować w ramach polskich zdań. Adaptacja złożzeń i zestawień łączy się natomiast ze zmianami strukturalnymi, jak na przykład zanik członu określanego. Adaptacja czasowników angielskich polega na dodaniu angielskim wyrazom polskich zakończeń *-ować, -nąć, -ać, -ić*, dzięki którym wyrazy te mogą zyskać odpowiednią formę koniugacyjną. W procesie derywacji do podstawy słowotwórczej dodawane są polskie afiksy, jednak nowo powstałe jednostki wykazują zmiany znaczeniowe lub formalne (zmiana kategorii gramatycznej) w stosunku do wyrazu wyjściowego. Podstawą słowotwórczą może być zarówno wyraz angielski, jak i polonijny. Procesy polonizacji słownictwa angielskiego świadczą o żywotności modeli fleksyjnych polszczyzny, a procesy derywacyjne o kreatywności językowej polskich środowisk emigracyjnych (Sękowska 2010: 51). W wyniku adaptacji i derywacji język polskich zbiorowości za granicą zawiera wyrazy polskie, angielskie i polonijne – swoiste na tle obu systemów językowych. Jednostki polonijne rzadko jednak cieszą się uznaniem szerszej grupy społecznej, przez co nie przenikają do polszczyzny ogólnej i używane są jedynie w obrębie tej samej społeczności emigracyjnej.

Język emigracji i Polonii postrzegany przez pryzmat stosowanego przez użytkowników słownictwa i zachodzących procesów językowych pozwala na poznanie charakteru tej zbiorowości. Warstwa leksykalna stanowi pole najwidoźniejszych interferencji języka obcego. Analiza słownictwa środowisk polonijnych staje się zatem badaniem świadomości językowej i kulturowej, językowego obrazu świata; pozwala zauważyć, w jakich dziedzinach życia codziennego

zachodzi największy kontakt z nowym otoczeniem i zbadać stopień adaptacji w kulturze kraju osiedlenia. Postawy emigrantów wobec kultury rodzimej i kultury kraju osiedlenia wyrażane są między innymi w ich stosunku do języka ojczystego i obcego, polskich i obcych zwyczajów oraz do uczestnictwa w wydarzeniach organizowanych w kraju osiedlenia przez społeczność polskojęzyczną i lokalną. Procesy akulturacji i adaptacji zachodzą zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym (Cierpiałkowska, Żabińska 2010: 327–329). W badaniach strategii akulturacyjnych wyróżnia się cztery postawy: a) separacja – unikanie kultury społeczeństwa przyjmującego i pielęgnowanie związków z kulturą rodzimą; b) marginalizacja – życie w odizolowaniu: brak zainteresowania zarówno kulturą rodzimą, jak i kulturą społeczeństwa kraju pobytu; c) integracja – zachowanie tożsamości kulturowej i etnicznej kraju rodzimego przy jednoczesnej chęci poznawania i utrzymywania kontaktu z kulturą społeczeństwa przyjmującego; d) asymilacja – odrzucenie kultury rodzimej i utożsamianie się z kulturą kraju pobytu (Cierpiałkowska, Żabińska 2010: 327–329). Owe postawy przekazywane są następnym pokoleniom polonijnym, urodzonym i/lub dorastającym już za granicą, które mają możliwość osiągnięcia pełnej dwujęzyczności – biegłości językowej na poziomie użytkowników rodzimych w obu językach (polskim i angielskim).

Badania nad językiem polonijnym ściśle wiążą się z badaniami tożsamości kulturowo-etnicznej Polaków mieszkających poza granicami kraju. Na identyfikację jednostki z grupą etniczną mają wpływ rozmaite czynniki (nie zawsze równomiernie rozwinięte), takie jak: wspólny język, świadomość wspólnego pochodzenia, akceptacja rodzimych wartości kulturowych (Sobisiak 1983: 7). W szczególnej sytuacji znajdują się kolejne pokolenia polonijne (dzieci i wnuki emigrantów), które pozostają w stałym kontakcie z obiema kulturami i oboma systemami językowymi – z językiem polskim mają do czynienia w domu, podczas wyjazdów do Polski, podczas zajęć w polskich szkołach weekendowych, podczas spotkań z polskimi znajomymi lub podczas wydarzeń organizowanych przez polskie organizacje w kraju zamieszkania, a z angielskim na co dzień – w szkole, w pracy, wśród anglojęzycznych znajomych i otoczenia. Naprzemienne używanie dwóch języków jako języków ojczystych sprawia, że osoby aktywnie dwujęzyczne odczuwają przynależność do obu kultur, które kształtują ich tożsamość.

Wykaz skrótów

polon. – polonijny

G – „Gazeta Wyborcza”

MW – witryna internetowa www.mojawyspa.co.uk.

Źródła

Witryna internetowa: www.mojawyspa.co.uk.

Witryna internetowa: www.gazeta.ie.

Literatura

- Cierpiałkowska L., Żabińska S., 2010, *Uwarunkowania poziomu adaptacji polskich emigrantów w Edynburgu*, w: H. Grzymała-Moszczyńska, A. Kwiatkowska, J. Roszak (red.), *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*, NOMOS, Kraków.
- Doroszewski W., 1938, *Język polski w Stanach Zjednoczonych A.P.*, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa.
- Dubisz S., 1983, *Z metodologii badań języka środowisk polonijnych*, „Poradnik Językowy”, z. 5.
- Dubisz S., Sękowska E., 1990, *Typy jednostek leksykalnych w socjolektach polonijnych (próba definicji i klasyfikacji)*, w: W. Miodunka (red.), *Język polski w świecie: zbiór studiów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Lipińska E., 2007, *Między emigracją a Polonią – pierwsze pokolenie polonijne*, „Prace Filologiczne”, t. 53.
- Mańczak-Wohlfeld E., 1995, *Tendencje rozwojowe współczesnych zapożyczeń angielskich w języku polskim*, Universitas, Kraków.
- Miodunka W., 1990, *Moc języka i jej znaczenie w kontaktach językowych i kulturowych*, w: W. Miodunka (red.), *Język polski w świecie: zbiór studiów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Morawski W., 1992, *Angielskie elementy leksykalne w języku polskich emigrantów w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Kraków.
- Ozóg K., 2006, *Słowo wstępne*, w: K. Ozóg, E. Oronowicz-Kida (red.), *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Sękowska E., 1994, *Język zbiorowości polonijnych w krajach anglojęzycznych. Zagadnienia leksykalno-słotwórcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Sękowska E., 2010, *Język emigracji polskiej w świecie. Bilans i perspektywy badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Sobisiak W., 1983, *Kultura rodzima Polonii zachodnioeuropejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Szpunar M., 2008, *Społeczna przestrzeń Internetu – Internet jako medium komunikacji społecznej*, w: B. Aouil, W. Maliszewski (red.), *Media – Komunikacja – Zdrowie: Wyzwania – Szanse – Zagrożenia*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

Summary

Agnieszka Pędrak

*Language of Polish immigrant communities in Great Britain and Ireland
– the processes of adaptation and derivation*

The following article is an attempt to analyse and portray the processes of grammatical adaptation and derivation that occur in the language of Polish emigration communities in Great Britain and Ireland. Internet forums (www.mojawyspa.co.uk, www.gazeta.ie), frequently used by Poles living in both countries, have become the source of linguistic data. The linguistic analysis is presented in a wider, socio-cultural perspective, that allows to perceive language of Poles living abroad as a reflection of extraordinariness of this community, as well as makes visible linguistic and cultural awareness of representatives of Polish diaspora in both countries.

Słowa kluczowe: język polski zagranicą, społeczność polska, polska emigracja w Wielkiej Brytanii, polska emigracja w Irlandii

Key words: Polish language abroad, Polish diaspora, Polish migration in UK, Polish migration in Ireland